

LIBRIS

We know
books

COORDONATOR

Conf. univ. dr. **GAVRIIL PREDA**

23 AUGUST 1944 EVALUĂRI ȘI CONTROVERSE

**STUDII ȘI COMUNICĂRI PREZENTATE
LA SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC**

**23 AUGUST ÎN PLOIEȘTI
ȘI VALEA PRAHOVEI**

PLOIEȘTI, 23 AUGUST 2005

**Editura
Evenimentul
și Capitala**

Cuprins

Notă asupra ediției	7
Acad. CONSTANTINIU, Florin	
Știm totul despre 23 august 1944?	11
Drd. SPĂNU, Alexandru-Alin	
Informații și zvonuri privind schimbarea Guvernului Ion Antonescu	17
Prof. univ. dr. BUZATU, Gheorghe	
Despre rațiunile și tehnica loviturilor de stat (23 August 1944)	29
Prof. univ. dr. CHIPER, Ioan	
„Instrucțiunile” date delegației române pentru semnarea armistițiului cu Națiunile Unite (august 1944)	77
Prof. univ. dr. SCURTU, Ioan	
„Pregătirea” actului istoric de la 23 august 1944	89
Dr. ȚĂRANU, Liviu	
Gh. Brătianu și momentul 23 august 1944	99

Prof. dr. PENTELESCU, Aurel

23 August 1944. O interpretare utilitaristă a
evenimentelor 109

Col. prof. univ. dr. HLIHOR, Constantin

Răsturnarea imaginii adversar-aliat
în mentalul armatei române la 23 august 1944 121

Cercet. șt. STĂNESCU, Eugen; STĂNESCU, Iulia

Aspecte privind acțiunile de luptă desfășurate de
trupele române împotriva trupelor germane
în Valea Prahovei (24-31 august 1944) 129

Prof. univ. dr. BAICU, Ion Ștefan

August 1944 – Din epopeea luptelor
din Valea Prahovei 151

Maior Drd. OPRIȘ, Petre

De la „23 august 1944” la „22 decembrie 1989”
- Legitimarea preluării puterii politice de către
comuniști în România 161

Știm totul despre 23 august 1944?

Florin Constantiniu

Membru al Academiei Române

Cine crede că — dincolo de controversele cu caracter politic privind conduita regelui Mihai și a mareșalului Ion Antonescu — actul de la 23 august 1944 este o problemă soluționată din unghiul de vedere al cercetării istorice, săvârșește o gravă eroare. Aspecte de cel mai mare interes rămân neelucidate fie din cauză că lipsesc sursele, fie pentru că ele rămân inaccesibile, fie că izvoarele cunoscute oferă informații atât de contradictorii, încât îl pun pe cercetător într-o stare de perplexitate.

Asupra acestui ultim aspect, dorim să stăruim în comunicarea de față, abordând două probleme capitale privind actul de la 23 august 1944:

a) A întreținut, în anii 1941-1944 Partidul Comunist din România (PCdR) legătura cu Kominternul, iar după „autodizolvarea” acestuia (1943) cu structurile care i s-au substituit?

b) Actul de la 23 august 1944 a fost o surpriză pentru Kremlin sau PCdR a urmat instrucțiunile Moscovei?

În legătură cu prima întrebare, dispunem de răspunsul categoric al lui Ștefan Foriș, fostul secretar general al PCdR, înlăturat la 4 aprilie 1944. Într-un raport despre activitatea partidului, redactat după demiterea sa, el declară că, de la începutul lunii mai 1941, în urma arestării celor care asigurau în zona Deltei Dunării transmiterea directivelor Kominternului, „am rămas fără legătură cu Kominternul, lipsit de ajutorul neprețuit al Kominternului, în ajunul și în timpul războiului, perioada cea mai grea din istoria partidului nostru”.¹ Arestat și anchetat de foștii săi tovarăși, Ștefan Foriș nu avea de ce să mintă: afirmațiile sale puteau fi oricând verificate cu ușurință.

Iată însă că declarația atât de categorică a secretarului general al PCdR pare a fi pusă sub semnul întrebării de Circulara din 8 iulie 1941 al CC al PCdR. Documentul de partid amintit fixează drept unul din obiectivele de bază ale partidului crearea Frontului Unic Național, la care, alături de comuniști erau chemați să participe social-democrații, național-tărăniștii, țărăniștii-radicali, liberalii și chiar... „masele gardiste”!²

Stranie coincidență: cu o zi înainte, la 7 iulie 1941, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste dăduse o directivă, prin care cerea partidelor comuniste din țările intrate în sfera de dominație a Germaniei hitleriste să lupte pentru crearea de Fronturi Unice Naționale, alianțe politice foarte largi, în cadrul cărora urmau să fie reunite toate forțele ostile celui de al III-lea Reich, „independent de orientarea și caracterul lor politic”.³

În raportul său, Ștefan Foriș afirmă că a redactat diversele documente de partid — între care Circulara din 8 iulie 1941 — pe baza cuvântărilor radiodifuzate ale lui Molotov (22 iunie)

1 Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR, Cancelarie, 20/1945. Acest important document, rămas neterminat (sau poate partea lipsă s-a pierdut) va face — sperăm — în curând obiectul editării.

2 Am discutat pe larg această problemă în *Logic și istoric: un exemplu*, în *Arta istoriei și istoria artei. Academicianul Răzvan Theodorescu la 65 de ani*, București, Ed. Enciclopedică, f.a., pp. 409-411.

3 *Komintern i vtoroia mirovaia voina*, vol. II, Editura „Pamiatniki istoriceskoi misli”, 1998, p. 114.

și Stalin (3 iulie), dar acolo nu se află sintagma „Frontul Unic Național”.⁴ Cum se explică atunci că, doar la o zi distanță de la emiterea directivei Kominternului, CC al PCdR — care nu mai avea, potrivit lui Ștefan Foriș, nici o legătură cu Internaționala Comunistă — a emis, la rândul său, o directivă, nu numai în spiritul celei a Kominternului, dar utilizând exact aceeași sintagmă: „Frontul Unic Național”?

Deocamdată, la această întrebare nu se poate oferi răspuns.

În legătură cu cea de a doua întrebare — surpriză sau nu la Moscova, când s-a aflat de actul de la 23 august 1944? — apar nedumeriri de același ordin.

Între mărturiile în favoarea surprizei, declarațiile lui Valter Roman la Plenara CC al PMR, din 30 noiembrie-5 decembrie 1961 ni se par printre cele mai concludente. El susține că mesajul regelui Mihai din seara zilei de 23 august 1944 i-a luat prin surprindere pe comuniștii din România aflați la Moscova: „Da, tovarăși, noi am fost complet rupti de țară, noi n-am știut ce se petrece în țară¹¹. Dar nu numai comuniștii din România, ci și autoritățile sovietice nu ar fi cunoscut situația din România: „În dimineața lui 24 august, la ora 6 dimineața, am fost sculat din pat, au venit niște tovarăși și am fost luat pe sus și dus la Molotov, nu personal la Molotov, dar la Ministerul de Externe. Și mi s-a pus întrebarea, desigur nu prea am înțeles ce s-a întâmplat dintr-o dată și am fost întrebat: «Ce se întâmplă în România?» [...] Era clar, din discuții a rezultat foarte clar, că tovarășii sovietici au fost informați, desigur, prin Ana Pauker (ea *însăși fusese informată de Valter Roman despre cele petrecute în România, aflate pe calea radioului*— n.n.) și nici ei nu știau ce se petrece în țară și asta a fost secretul. Și i-a surprins extraordinar cum dintr-o dată România asta dă jos pe Antonescu, întoarce armele, întoarce frontul, deschide larg drumurile spre Budapesta, spre Berlin. Tovarășii sovietici n-au înțeles pentru că au fost informați în mod greșit, acest lucru rezulta foarte clar. Iată activitatea lui Ana Pauker,

4 Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 410.

care mergea tocmai pe această linie a lipsei totale de încredere în forțele partidului nostru”.⁵

Lăsând la o parte incriminarea de rigoare a Anei Pauker — supusă unui nou val de acuzații și critici la amintita plenară — intervenția lui Valter Roman lasă impresia că sovieticii nu știau absolut nimic despre cele ce se pregătiseră în România, deși Armata Roșie se afla pe teritoriul acestei țări, iar spionajul sovietic se dovedise cel mai performant în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Este surprinzător că sovieticii cunoșteau secrete militare și politice ale adversarilor și aliaților lor, dar nu știau nimic despre ce se întâmplă într-o țară limitrofă, pe al cărei teritoriu se afla Armata Roșie.

Disponem de o informație, care — dacă este autentică — atestă existența unor canale de comunicație între PCdR și Moscova în anii războiului. Această informație se găsește în jurnalul personal al fostului diplomat Raoul Bossy, care notează, la 5 octombrie 1944: „Găsesc pe Argetoianu foarte pesimist asupra viitorului țării, pe care o vede alunecând spre comunism integral și pieire. Recunoaște însă că șeful comunist român Pătrășcanu, fiul scriitorului, e un om potolit și cumpătat. A fost în contact cu dânsul prin Ralea, care a stat în casă la Argetoianu timp de patru luni, atunci când își aveau «domiciliul forțat», sub legionari. Atunci când s-a căutat a se stabili o legătură între Rege și comuniști, Argetoianu a primit la el pe Pătrășcanu, adus de Ralea. Acesta i-a arăta instrucțiile primite de la Moscova, în care i se recomanda să nu încerce constituirea unui guvern pur comunist, partidul nefiind încă destul de puternic, ci să colaboreze cu partidele democratice pentru a alcătui cu dânsule un regim de stânga. Înainte de a sta de vorbă cu comuniștii, Regele a cerut lui Argetoianu să-i obțină răspunsul la patru întrebări principiale și prealabile, anume care este atitudinea U.R.S.S. față de: 1) monarhia în România; 2) persoana regelui Mihai; 3) recucerirea Transilvaniei; 4) reconstrucțiunea economică a României. Argetoianu a transmis

⁵ Dan Cătănuș, *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, București, Editura Vremea, 2005, p. 236-237.

aceste patru puncte lui Pătrășcanu. Au trecut vreo șase săptămâni de așteptare (trecerea liniei frontului din Basarabia fiind, firește, anevoioasă și primejdioasă). În sfârșit, Ralea a adus lui Argetoianu răspunsul Moscovei primit de Pătrășcanu. La primele trei întrebări, răspunsul era categoric afirmativ, adică favorabil. La a patra, era ceva mai vag: «această chestiune va fi rezolvată la pace, în cadrul planului de reconstrucție economică pentru Sud-Est». Argetoianu a adus acest răspuns la cunoștința Regelui prin generalul Sănătescu. Atunci s-a decis să aibă loc întrevederea cu șefii comuniști, la Sinaia. Argetoianu i-a primit la dejun, în vila sa, apoi au plecat cu toții la casa unei terțe persoane, unde a avut loc conversația dintre Rege și șefii comuniști. Aceasta a fost începutul acțiunii pentru trecerea României de partea Aliaților. Momentul stabilit de comun acord a fost acela al unei mari ofensive ruse în Moldova, când nemții ar fi puși pe fugă. Și așa a fost⁶.

Iată, așadar, dovedite comunicarea dintre PCdR și Moscova precum și informarea Moscovei despre tratativele dintre comuniști și regele Mihai, în legătură cu răsturnarea regimului Antonescu. Dacă spusele lui C. Argetoianu sunt corecte, autoritățile sovietice nu puteau fi luate prin surprindere, mai ales că și în planul transmis de opoziție la Cairo, desfășurarea unei ofensive sovietice în Moldova era condiția de bază a acțiunii de înlăturare a lui Ion Antonescu, întrucât ea, ofensiva, urma să atragă forțele germane, care, altminteri, ar fi putut interveni în sprijinul mareșalului.

Exemplele citate mai sus dovedesc — după opinia noastră — cel puțin trei realități:

a) studiul actului de la 23 august 1944 este departe de a fi încheiat;

b) sursele de care dispunem în prezent permit susținerea unor interpretări care se exclud reciproc;

c) numai deschiderea integrală a fostelor arhive sovietice va putea permite elucidarea aspectelor acum controversate.

⁶ Raoul Bossy, *Jurnal (2 noiembrie 1940-9 iulie 1969)*, ed. Ion Mamina, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 258-259

Până atunci, istoricii trebuie să admită că reconstituirea faptice și interpretările lor într-un șir de aspecte esențiale ale actului de la 23 august 1944 păstrează încă un caracter ipotetic.

Informații și zvonuri privind schimbarea Guvernului Ion Antonescu (1-20 august 1944)

Drd. Alexandru-Alin Spânu
Centrul de Studii Euro-Atlantice, București

Actul de la 23 august 1944 a fost prezentat, mult timp, drept o insurecție antifascistă și antiimperialistă inițiată și dusă la bun sfârșit de mișcarea comunistă. Pe de altă parte, răsturnarea guvernului Ion Antonescu a fost considerată un act spontan, provocat strict de evenimentele militare, mai ales de declanșarea ofensivei sovietice asupra liniei de apărare românogermane lași-Chișinău.

În ultima perioadă au apărut lucrări care demonstrează că schimbarea guvernului a fost pusă la cale încă din anul 1943 și, pe măsura scurgerii timpului, informațiile au arătat clar componenta politică a noului cabinet, persoanele propuse pentru funcția de premier și discuțiile pentru împărțirea portofoliilor ministeriale. Serviciul Special de Informații (SSI) a monitorizat activitatea tuturor formațiunilor politice și a avut date suficiente pentru a fi la curent cu evoluția și activitatea opoziției democratice. Prin

agenți infiltrați sau recrutați în medii de interes - legații, mass-media, instituții economice, etc. - au fost obținute date serioase sau simple zvonuri despre viitorul politic al României.

În prima zi a lunii august 1944 o notă amplă și bine documentată se referea la unele zvonuri care „circulă cu insistență”⁷, privind o acțiune diplomatică de încheiere a păcii între Națiunile Unite și Germania. Datele obținute au fost structurate în funcție de mediul în care au fost reproduse. Astfel, la Legația Suediei s-a vehiculat ideea că cel de-al III-lea Reich a făcut „oferte largi de pace”⁸ către U.R.S.S., prin care țările baltice, Finlanda, Polonia și sud-estul Europei ar fi lăsate sub control sovietic, iar trupele germane „ar urma să aibă libertatea”⁹ să acționeze pe Frontul de Vest, contra anglo-americanilor. Sursa a menționat, de asemenea, că Moscova era tentată de o asemenea ofertă, însă se temea de o nouă confruntare cu Germania după înfrângerea aliaților occidentali.

Știri asemănătoare au fost culese și din anturajul Legației Republicii Turcia la București. Acestea au acreditat ideea că vizitele ambasadurilor americani Hayes (de la Madrid) și Steinhardt (de la Ankara) la Washington sunt „în legătură cu aceeași acțiune diplomatică germană de pace”¹⁰ inițiată de Berlin. Din partea germană, inițiativa a aparținut lui von Papén¹¹, ambasadorul Reichului la Ankara, ca exponent al unor cercuri economice și militare. Propunerile diplomatului german ar fi fost „atât de serioase” încât ambasadorul britanic, Knatchbull-

7 Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita ANIC), fond Președinția Consiliului de Miniștri-Serviciul Special de Informații (în continuare se va cita PCM-SSI), vol. II, f. 75

8 Ibidem 75

9 Ibidem

10 Ibidem.

11 Franz von Papen (29 octombrie 1879-Well-2 mai 1969 Obersasbach) om politic și diplomat german. Cancelar (iunie-noiembrie 1932), vicecancelar (1933-1934), ambasador în Austria (1936-1938) și Turcia (aprilie 1939-aprilie 1944)

Hugessen¹², a cerut instrucțiuni de la Londra, iar A. I. Vășinski¹³ a fost invitat de Sukru Saracioglu¹⁴, prim-ministrul turc, la discuții pe această temă. Evoluțiile diplomatice de la Ankara au avut un efect vizibil asupra politicii guvernului bulgar, care a inițiat o acțiune de apropiere față de URSS. În plus, a fost înființată o organizație politică - „cunoscută de toată lumea”¹⁵ - care avea drept scop revenirea la politica tradițională, de „bune relații”¹⁶ cu Moscova.

Reprezentanța diplomatică a Portugaliei la București a fost și ea parte la acest demers, vorbind „insistent despre «ofensiva generală de pace»”¹⁷ care s-ar derula la Stockholm, Vatican și Madrid. Totuși, speranța într-un armistițiu încheiat între aliați și germani era redusă „din cauza suspectării planurilor propriilor aliați”¹⁸, după cum a afirmat sursa citată.

Desigur, toate aceste informații își aveau rostul lor într-un război invizibil, acela al dezinformării și intoxicării adversarului cu știri false. Pe de altă parte, o dată inoculată speranța unui armistițiu apropiat, puterea combativă intra în declin, inițiativele militare stagnau și, astfel, se câștiga timp prețios pentru înfrângerea definitivă a Germaniei prin eliminarea aliaților acesteia.

A doua zi a lunii august a adus un zvon, cules din redacția ziarului „Curentul”, privind o iminentă schimbare a guvernului

12 Knatchbull-Hugessen (26 martie 1886-21 martie 1971) diplomat de carieră. Ambasador al Marii Britanii în Iran (1934-1936), China (1936-1938), Turcia (1938-1944) și Olanda (1944-1947).

13 Andrei Ianuarevici Vășinski (1883-1954) om politic și diplomat sovietic. Procuror general al URSS (1935-1939), loțșitor (1939-1940) și prim-loțșitor (1940-1946) al comisarului poporului pentru Afaceri Externe. Adjunct al ministrului Afacerilor Externe (1946-1949 și 1953-1954) și ministru al Afacerilor Externe (1949-1953).

14 Sukru Saracioglu (1887-1953) om politic turc. Ministru al Instrucțiunii Publice (1925), de Finanțe (1927-1930), al Justiției (1933), de Externe (noiembrie 1938-iulie 1942) și prim ministru (1942-1946).

15 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 3/1944, voi. II, f. 77.

16 Ibidem, f. 77.

17 Ibidem, f. 78

18 Ibidem.

cu un altul alcătuit din generali „care să se bucure de încrederea Coroanei”¹⁹ și condus de generalul Constantin Sănătescu. Printre cei nominalizați a face parte din acest cabinet, în afara militarilor, se numărau Grigore Gafencu²⁰ și Radu Irimescu²¹. Acest guvern avea misiunea „să netezească calea până la pacea generală”²², după care puterea trebuia cedată partidelor politice.

Tot zvonuri, care de care mai fantastice și puțin credibile, au circulat și în aria Centrului SSI nr. 3 Est (Galați), acestea fiind monitorizate și verificate de Biroul Contrainformații. Printre ele se număra și acela privind preluarea conducerii țării de către Partidul Național Țărănesc(PNȚ), care „excluează o colaborare cu liberalii”²³, însă acest lucru era luat în calcul ca o soluție extremă.

La 4 august 1944, cercurile PNȚ au apreciat ca „iminentă”²⁴ constituirea guvernului Sănătescu, cu sprijinul atât al unor generali, cât și cel al oamenilor politici. Dar, pe de altă parte, Iuliu Maniu avea în plan să combată și această eventuală formulă guvernamentală, sub pretextul că „este un guvern personal al Regelui”²⁵, după cum au comentat aceleași cercuri.

19 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 22/1941, f. 278.

20 Grigore Gafencu (1892-1957) om politic, diplomat și publicist. Fondator și director al publicațiilor „Revista Vremii”, „Argus” și „Timpul”. Membru al Partidului Țărănesc și, ulterior, al Partidului Național-Țărănesc. Secretar general al Ministerului Afacerilor Străine (1928), secretar de stat la Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (noiembrie 1929-iunie 1930), la Președinția Consiliului de Miniștri (iunie-octombrie 1930), la Externe (iunie-octombrie 1932), la Industrie și Comerț (iunie-noiembrie 1933). Ministru de Externe (22 decembrie 1938-3 iulie 1940) și ministru plenipotențiar al României la Moscova (10 august 1940-22 iunie 1941). Din noiembrie 1941 s-a stabilit în Elveția.

21 Radu Irimescu (9 decembrie 1890 Galați-?), senator (1933-1934), subsecretar de stat al Aerului (19 iulie 1932-27 aprilie 1935), ministru al Aerului și Marinei (17 noiembrie-27 decembrie 1937 și 28 decembrie 1937-9 februarie 1938) ministrul României la Washington (1 aprilie 1938-15 octombrie 1940)

22 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 22/1941, f. 278.

23 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 3/1944, vol. II, f. 46.

24 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 12/1944, f. 62.

25 19. Ibidem.